

Żeromski wobec mitów narodowych

Mit dworku szlacheckiego i Kresów
w *Przedwiośniu*

Dwór szlachecki w literaturze

- ◉ W części Przedwiośnia opatrzonej tytułem Nawłóć pisarz rezygnuje z dyskusji ideowych i przyjmuje postawę obserwatora życia, słuchacza rozmów, świadka wydarzeń. Pośrednio podejmuje jednak polemikę z dwoma ważnymi narodowymi mitami, wykreowanymi między XVII a XIX w.: **mitem szlacheckiego gniazda i mitem Kresów**.
- ◉ Wzorzec **szlacheckiego gniazda** realizują w literaturze polskiej przede wszystkim Sopolicowo (Pan Tadeusz Adama Mickiewicza), Korczyn (Nad Niemnem Elizy Orzeszkowej) i Zasławek (Lalka Bolesława Prusa).
- ◉ Są to przestrzenie idealne (często nie można ich zlokalizować na mapie), w których życie człowieka stapia się z rytmem natury, trwa żywa pamięć historii, a kultywowanie dawnych obyczajów daje gwarancję trwania narodowej tożsamości. Szlachecki dom nie ulegał zagrożeniom złego czasu zaborów. Zapewniał szczęście osobiste jednostce, która przystała na jego prawa i odnajdywała w nim swoje miejsce. Dom ten potrafił wykreować patriarchalny ład, dzięki któremu zgodnie współżyły różne stany: arystokracja, ziemiańska szlachta, zaścianek i chłopi.
- ◉ Był to jednak mit, który z rzeczywistością miał niewiele wspólnego. Przeczyły mu takie wydarzenia, jak rabacja galicyjska z 1846 r. czy obojętność znacznej części chłopów na powstanie styczniowe.

Nawłóć metaforą polskiego ziemiaństwa

- Nawłóć to nazwa znacząca;
- Nawłóć - rośnie na polanach, w zaroślach i widnych lasach, na miedzach, suchych łąkach i wrzosowiskach. Roślina trująca, szkodliwa dla bydła domowego, ale pożyteczna dla pszczoł, miododajna, do celów leczniczych używana z zachowaniem odpowiednich proporcji.
- Nawłóć jako arkadia, kraina mlekiem i miodem płynąca, ale i skansen zatruwający polskie społeczeństwo, wyciszający ambicję, odpowiedzialność i aktywność polityczną

Porównanie dworku w Soplicowie z Nawłocią

Cechy charakterystyczne przestrzeni dworskiej	Soplicowo	Nawłóć
Wygląd dworku	<ul style="list-style-type: none">• A. Mickiewicz dokładnie opisuje wygląd dworku (dom Sopliców był położony w pięknej okolicy, otaczały go leśne pagórki, zielone łąki, a także pola obsiane różnymi gatunkami zboża; dworek stał na pagórku; został zbudowany z drewna, ale częściowo był podmurowany; dom miał białe ściany, które kontrastowały z zielenią otaczających go topól; otaczał go drewniany płot; wyróżnikiem tego miejsca była – zawsze otwarta – brama wjazdowa)	<ul style="list-style-type: none">• w tej części powieści pojawiają się liczne aluzje literackie wskazujące na podobieństwo Nawłoci do Soplicowa• S. Żeromski opisuje drewniany podmurowany dworek w kolorze białym, otoczony przez lipy i budynki folwarczne• dworek był sporych rozmiarów (znajdowało się w nim wiele pomieszczeń – np. jadalnia z wielkim kominem z zielonych kafli, pokoje z bielonymi ścianami i drewnianymi sufitami, przedpokój; dom był otoczony przepięknym ogrodem)

Cechy charakterystyczne przestrzeni dworskiej	Soplicowo	Nawłóć
	<ul style="list-style-type: none"> • elementy wyposażenia dworku (np. obrazy znanych Polaków, zegar wygrywający <i>Mazurka Dąbrowskiego</i>) świadczą o patriotyzmie jego mieszkańców • wygląd dworku i opis życia w Soplicowie nawiązują do toposu arkadyjskiego 	
Mieszkańcy i wyznawane przez nich wartości	<ul style="list-style-type: none"> • Soplicowo jest przykładem harmonijnego współistnienia przedstawicieli różnych grup szlacheckich (np. szlachty zamożnej – Soplica; szlachty rezydentów – Telimena, Wojski; szlachty gołoty – Protazy Brzechalski) • szlachta przywiązana do tradycyjnych wartości (np. szacunek dla innych, patriotyzm) • życie w Soplicowie jest zgodne z ogólnie przyjętymi zasadami obyczajowości szlacheckiej (mieszkańcy dworku w odpowiednio ustalonym porządku chodzili na spacer, zasiadali przy stole; nawet grzybobranie czy polowanie odbywały się według ustalonego scenariusza) 	<ul style="list-style-type: none"> • Cezary Baryka zwraca uwagę, że Nawłóć jest wspa- niałą przestrzenią (w majątku Wielosławskich życie toczy się beztrosko, w przepychu i dostatku) • ziemiaństwo jest przywiązane do tradycyjnych roz- rywek (np. spacerów, przejażdżek konnych, balów) • znaczącą rolę w kreacji obrazu dworku w Nawłó- ci odgrywają zdrobnienia (dotyczą one np. form imiennych – <i>Maciejunio</i>, ale także nazw poszczegól- nych elementów posiłków: <i>kawusia</i>, <i>śmietaneczka</i>, <i>masełko</i>); taki sposób mówienia o świecie szlache- kim ujawnia krytycyzm pisarza wobec infantylności mieszkańców dworku i ich zamknięcia się na praw- dziwe problemy)
Wnioski	<ul style="list-style-type: none"> • świat ukazany w <i>Panu Tadeuszu</i> nie jest idealny, ale to obraz ludzi, którzy mimo swych ułomności (np. zbrodni na sumieniu, kierowania się prywatą, a nie dobrem ogółu) odnajdują drogę do dobra, są zdolni do refleksji i poprawy swego postępowania 	<ul style="list-style-type: none"> • dworek w Nawłóci przypomina scenerię rodem z <i>Pana Tadeusza</i>, ale po wnikliwym przypo- trzeniu się temu miejscu odbiorca dostrzeże, że atmosfera sielanki jest pozorna • pisarz krytykuje zaślepienie szlachty i skupianie się tylko na sobie, a także niezauważanie prawdziwie istotnych problemów (np. dramatycznych warun- ków życia mieszkańców Chłodka)

Nawłóć

Nawłóć jako enklawa tradycji staropolskiej:

- gościnność, atmosfera życzliwości i wzajemnej serdeczności;
- oaza spokoju, bezpieczeństwa i pomyślności rodzinnej;
- miejsce stabilne, pełne ładu;
- celebrowanie posiłków, obfitość i estetyka stołu;
- kultywowanie tradycji dworskich (powitanie dziedzica, przywiązanie sługi do pana);
- tradycyjne zajęcia i rozrywki (spacery, przejażdżki, flirty, bale)

Nawłóć jako anachroniczny przeżytek:

- sybarytyzm mieszkańców;
- bezużyteczność, brak obywatelskiej postawy, brak zainteresowania polityką;
- kontrast sielskiej Nawłóci z nędzą Chłodka;
- niedostrzeganie problemów społecznych, zagrożenia ze strony radykalizujących się niższych warstw w efekcie „wiatru od wschodu”;
- pozory utilitaryzmu przykrywką dla niemoralności.

Aluzje do Pana Tadeusza

- ⦿ powrót panicza do domu,
- ⦿ dziewczyna wśród ptactwa, podglądanie zawstydzonej panny,
- ⦿ wieczorny spacer koło stawów i starego młyna,
- ⦿ idylliczny nastrój biesiad i familiarne stosunki między państwem i służbą.

Funkcje nawiązań: demaskacja mitu ziemiańskiego, ujawnienie zaniku ambicji politycznych potomków dawnej szlachty i zanik kulturotwórczej roli dworu.

Krytyka mieszkańców dworu

- Obraz Nawłoci demaskuje mit szlacheckiego gniazda.
- Z pozoru sielankowa atmosfera dworku do złudzenia przypominającego Soplicowo, w którym pokazano serdeczne stosunki między państwem a służbą, staropolską gościnność, szlacheckie zabawy itp., zostaje zdemaskowana przez głównego bohatera. Cezary zauważa próżniactwo szlachty, jej wieczne biesiadowanie, widzi nierówność społeczną, wykorzystywanie ludności wiejskiej, służalcze ukłony chłopów itp.
- Mieszkańcy dworu w Nawłoci nie pracują (wyjątkiem – przebieranie jabłek), prowadzą konsumpcyjny tryb życia, flirtują, romansują, intrygują (Karolina, Wanda).
- Nawłoc zostaje ukazana jako miejsce anachroniczne, które nie przystaje do nowoczesnej ojczyzny. Na tej podstawie Żeromski uzasadnia konieczność przeprowadzenia gruntownej reformy rolnej i to właśnie ją uważa za najpilniejszą dla niepodległej Polski.

MIT KRESÓW

- Z podobną intensywnością Żeromski atakuje w *Przedwiośni* drugi z polskich mitów: mit Kresów Wschodnich, czyli ziem utraconych, etnicznie w większości zamieszkanym przez Ukraińców, Białorusinów i Litwinów. Wedle tej koncepcji Polacy budowali na tych terenach cywilizację, której dobroczynnego wpływu doświadczać miała miejscowa ludność. Polski mit kresowy zapisywały literatura i sztuka: *Pan Tadeusz*, *Nad Niemnem*, *Ogniem i mieczem*, malarstwo Józefa Chełmońskiego i Jana Stanisławskiego. Józef Piłsudski, gdy rozpoczął w 1919 r. wojnę z bolszewicką Rosją, myślał o stworzeniu federacji państw na wzór dawnej Rzeczypospolitej.

- Anachronizm obydwu mitów stał się czytelny w niepodległej Polsce. Procesy modernizacyjne społeczeństwa, wymuszone częściowo perspektywą rewolucji, zapowiadały kres dawnej roli ziemiaństwa. Demokratyzacja stosunków społecznych przyczyniła się do likwidacji tradycyjnych przywilejów, które wynikały ze szlacheckiego pochodzenia. Wschodnia polityka Polski zakończyła się fiaskiem, obudziła jedynie niechęć Litwinów i Ukraińców. Odrodzona Polska, by przetrwać w zmienionej Europie, musiała przeorientować swoją tożsamość.

Interpretacja tytułu

Znaczenie dosłowne:

ważna fabularnie pora roku, czas, kiedy Cezary dociera do Polski ("Był pierwszy dzień przedwiośnia"), i ostatniej sceny, robotniczej manifestacji.

Znaczenie symboliczne

1. wstępny etap budowania własnego państwa, nadzieja na wiosnę, pełny rozkwit
2. "cielący" okres w życiu człowieka, przygotowanie do pełnego rozwoju, dojrzałości; czas namiętności, światopoglądowego chaosu; próbowania "urody życia,, przez Cezarego Barykę.